

TÜRK DÜNYASI 2040 VİZYONU ÖNCESİ VE SONRASINDA TDT ENERJİ İŞ BİRLİĞİ

Çiğdem ŞAHİN*

Özet: Türk Devletleri Teşkilatı'nın iş birliği alanları dahilinde en önemli ve elverişli konulardan biri enerji olmasına rağmen, oldukça geç bir dönemde örgütsel düzeyde harekete geçilmiştir. Bununla birlikte 2021'de ilan edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinde enerjide stratejik ortaklık söylemi ortaya konmuştur. Doküman analizi olarak hazırlanan bu çalışmada kısaca enerjinin 1992'den günümüze hem Teşkilat bünyesindeki devletler hem de Teşkilat tarafından ne şekilde ele alındığı, dönüşen ve gelişen boyutlarının neler olduğu ve 2040 hedefli uzun vadeli vizyonda hangi hatlarda ilerleme planlandığı incelenmektedir. Bu amaçla çalışmada 1992'den itibaren gerçekleştirilen Devlet Başkanları zirvelerinde, 2011'den günümüze düzenlenen TDT zirvelerinde enerji konusunun gelişimi ve kapsamı, Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinde nasıl düzenlendiği, kurumsal düzeyde atılan somut adımlar incelenmiş, son yıllarda 2040 Vizyonu'na ilerlemede beliren fırsatlar ve gelişmeler değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, daha çok alternatif/yeşil/yenilenebilir ve temiz enerji iş birliğine yoğunlaşılacağı ve stratejik ortaklık hedeflenen bir alan olarak enerji iş birliğinin önümüzdeki yıllarda örgüt bünyesinde geliştirilmesi amaçlarının öne çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Enerji iş birliği, Enerji birliği

OTS's Energy Cooperation Before and After the Turkic World Vision – 2040

Abstract: Despite being a crucial and advantageous issue within the cooperation areas of the Organization of Turkic States, energy cooperation started to be addressed at the organizational level at a relatively late stage. Nevertheless, the discourse of strategic partnership in energy was proposed in the Turkic World Vision 2040 document, which was released in 2021. This study, presented as a document analysis, briefly examines how energy has been addressed by the member states and the Organisation of Turkic States itself since 1992. The study considers the transforming and developing dimensions of energy and outlines the long-term vision for the Organization. In order to achieve this, the development and scope of the energy issue in the summits of the Heads of State held between 1992 and 2010, in the Organization summits held since 2011, how it is regulated in the Turkic World Vision 2040 document, the concrete steps taken at the institutional level, and the opportunities and developments that have emerged in recent years in moving towards Vision 2040 are examined. As a result, it has been determined that it is aimed to develop energy cooperation within the Organisation as an area where alternative/green/renewable and clean energy cooperation and strategic partnership will be more focused in the coming years, but the implementation of the decisions taken will be the main determinant in achieving this goal.

Key Words: Organization of Turkic States, Turkic World Vision 2040, Energy cooperation, Energy union

Giriş

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi), 1992-2010 arasındaki Devlet Başkanları Zirveleri dönemi sonunda 3 Ekim 2009'da imzalanıp 17 Kasım 2010'da yürürlüğe giren Nahçıvan Antlaşması ile uluslararası örgüt olarak faaliyetlerine başlamıştır. 12 Kasım 2021 tarihli sekizinci zirvede Konsey'in adı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirilmiştir. Günümüzde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkiye'nin üye olduğu örgütün gözlemcileri Macaristan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'dır. İnsan kaynaklarından tarıma, turizmden eğitime çok sayıda alanda iş birliği kurulan ve geliştirilen örgütün diğer bazı alanlara göre geç sayılabilecek bir dönemde harekete geçtiği iş birliği alanlarından biri enerjidir. Burada ifade ettiğimiz geç dönem söyleminden, aslında ciddi bir fosil enerji rezerv ve üretiminin yanında gittikçe üzerinde durulan yenilenebilir/alternatif enerji potansiyeline, enerji taşımacılığında kritik konum oluşturan jeopolitik avantajlarına, üyeler ve gözlemciler arasında ikili veya çok taraflı iş birliklerinin olmasına rağmen enerjinin TDT'nin bu iş birliği alanını örgüt düzeyinde ele alması ve harekete geçmesi anlaşılmalıdır. Özellikle küresel enerji krizinin kendini göstermesi ve Covid-19 küresel salgını sonrası dönemde toparlanma sürecinde yaşanan enerji krizine bir cevap olarak bakanlar düzeyinde gündeme ancak alınabilmiştir. 2021 yılında

*Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Niğde-Türkiye, csahin@ohu.edu.tr

TDT’de örgütsel düzeyde bir enerji hareketine girildiği görülmektedir. Enerji konusunun önemi Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte katlanarak artmıştır.

Bu çalışmada TDT bünyesinde enerjinin başlangıçtan günümüze ne şekilde ele alındığı, dönüşen ve gelişen boyutlarının neler olduğu ve özde 2040 uzun vadeli vizyonda hangi hatlarda ilerleme planlandığı incelenmektedir. Dolayısıyla, doküman analizi şeklinde tasarlanan çalışmanın merkezinde, örgütün 2040 yılına kadarki vizyonunu ve tercih edilen gelişme hatlarını haritalayan belge olması itibariyle önemli olan Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesi yer almaktadır. Çalışmada öncelikle 1992-2010 döneminde toplanan ve örgütlenme öncesini ifade eden Devlet Başkanları Zirvelerinde, ardından bir uluslararası örgüt olarak teşkili sonrasında TDT Zirveleri olarak bilinen en üst düzey toplantılarda 2011’den Vizyon belgesinin yayınlandığı 2021 yılına kadar enerjinin hangi kapsamda ve hangi boyutlarıyla ele alındığı incelenmektedir. Son kısımda ise, öncelikle 2040 Vizyonu belgesinde enerjinin nasıl kurgulandığı belirlenmektedir. Yukarıda bahsedilen küresel ve bölgesel gelişmelerin kendini gösterdiği 2021 yılında gerçekleştirilen sekizinci TDT zirvesinde kabul edilen belge, gelecek yirmi yılda TDT bünyesinde üyeler ve gözlemciler arasında enerji dahil çeşitli alanlardaki ilişkilerin ne yönde geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Bir bakıma yirmi yıl için ön görülen bir rehber şeklinde tasarlanmıştır. Bu kısımda ayrıca 2021 ve sonrasındaki zirve bildirilerinin enerji içerikleri ile aslında önceki bölümlerde tespit edilen TDT’nin enerji alanındaki karar ve niyetlerinin örgüt düzeyinde ne düzeyde hayata geçirildiğini göstermesi bakımından, gerçekleştirilen önemli toplantılar ve atılan enerji iş birliği adımları da belirlenmektedir. Böylelikle çalışmada bir yandan örgüt düzeyinde kronolojik bir resmi yaklaşım takibi yapılırken, diğer yandan bu kararların kağıt üzerinde kalıp kalmadığının tespiti de mümkün olmaktadır.

1. 2040 Vizyon Belgesine Kadar Enerji İş Birliği Alanının Kapsamı

Bu bölümde ilk olarak uluslararası örgüt kuruluşunun temellerini hazırlayan 1992-2010 dönemi üzerinde durulmaktadır. Çünkü enerji, Türk Konseyi’nin kurulmasına giden yolun yapıtaşları olarak Devlet ve Hükümet Başkanları arasında ilgili dönemde aralıklarla on kez gerçekleştirilen ve Zirveler Dönemi olarak adlandırılan süreçte de gündeme alınmıştır. Sonrasında ise Türk Konseyi’nin (kavram karmaşasını önlemek için bundan sonra TDT ifadesi kullanılacaktır) kurulmasından itibaren örgütün en üst karar alma organı olan Devlet Başkanları Konseyi toplantılarını ifade eden ve TDT Zirveleri olarak bilinen en üst düzey toplantılarda enerjinin hangi kapsamda ve hangi boyutlarıyla ele alındığı incelenmektedir. Bu zirveler ise 2011 yılından 2023 yılı sonuna kadar on kez resmi, bir kez olağanüstü ve iki kez de gayri resmi olarak toplanmıştır. Genel olarak zirvelerde alınan kararlar örgütün sonraki dönemde gerçekleştirmesi beklenen program ve eylemlerin üst stratejisini oluşturduğundan, kurucu Nahçıvan Antlaşması’nın ardından, Vizyon belgesinin yayınlandığı 2021 yılına kadarki zirvelerde enerji konusunun ne şekilde ele alındığını kısaca ortaya konmaktadır. Her iki alt dönem için temel referansları, her zirvenin sonunda yayınlanan bildiri metinleri teşkil etmektedir.

1.1. Zirveler Döneminde Enerji Alanı (1992-2010)

İlk zirveden (1992 Ankara) onuncu son zirveye (2010 İstanbul) kadar Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın, yani Hazar bölgesinin enerji profili doğrultusunda hidrokarbon kaynakları olarak petrol ve doğal gaz vurgulanan enerji kaynakları olmuştur (Türk Konseyi, 2015).¹ Özellikle bunların çıkarılması, işletilmesi ve dünya pazarlarına ulaştırılması, ortak taşımacılık projelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Ancak bölgesel ve küresel gelişmeler doğrultusunda kimi zirvelerde belli üyeler, bölgeler, projeler ve kimi hususlar ayrıca vurgulanarak temel yönelim hattı gösterilmiştir. İkinci zirveden (1994

¹ Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirve Bildirileri önceki Türk Konseyi ağ sayfasında yayınlanmış ve yazar tarafından ilgili dönemde erişilmiştir. Bu çalışmada ilgili zirve bildirileri için ayrı ayrı kaynak verilmemiş, hepsi tek bir atıfla burada gösterilmiştir.

İstanbul) beşinci zirveye (1998 Astana) kadar enerji kaynaklarını taşıyacak boru hatlarının Türkiye üzerinden Akdeniz ve Avrupa'ya ulaştırılmasının önemi ve yapılan çalışmalardan duyulan memnuniyet bildirilerde yer alırken, özellikle taşımacılık alanında imzalanan bazı belgelerin ve hayata geçirilmeye başlanan projelerin etkisiyle altıncı zirveden (2000 Bakü) itibaren anlayışın genişlemeye başladığı görülmektedir. Bu zirvede Hazar enerji kaynakları, BTC ham petrol boru hattı anlaşması, Trans-Hazar doğal gaz boru hattı niyeti ve Avrupa-Asya enerji koridorunun oluşturulması hususları ele alınmıştır. Ancak sonraki yedinci zirvede (2001 İstanbul) Avrupa-Asya koridoru yerine Doğu-Batı koridoru ifadesi kullanılmış, bölge dışı aktörlerin Hazar enerji kaynaklarına olan ilgisinin somutlaşmaya başlaması gerçeğiyle uluslararası mali kuruluşlar ve yabancı finansmanla iş birliği de kapsama alınmıştır.

Altıncı zirveden itibaren BTC petrol boru hattı vurgusu başlamış, sekizinci zirveden (2006 Antalya) itibaren de BTC'nin yanında BTE doğal gaz boru hattı zirve bildirilerinde odak noktalar haline gelmiştir. BTC ve BTE boru hatları bu zirvede uluslararası stratejik önemde konular olarak ifade edilirken, üç yıl sonra düzenlenen dokuzuncu zirvede (2009 Nahçıvan) bu hatlar bölgesel düzey üstünde küresel enerji güvenliğine katkı sağlayan projeler olarak nitelendirilmiştir. BTC'nin kapasitesinin artırılarak Aktau ile bağlantısının kurulması beyanı, bu hattın Kazakistan'a da bağlanacak bir vizyonla düşünüldüğünü göstermektedir. Bu niyet onuncu ve son zirvede de tekrarlanmıştır. BTC ve BTE boru hatlarına ilişkin yaklaşım ve vurgu, bu projelerin başlaması ve ilerlemesi, nihayetinde boru hatlarının faaliyete geçirilmesi süreciyle paralel olarak zirve bildirilerine yansımıştır. Bu gelişmeler temelde 1990'ların başlarından itibaren Hazar enerji kaynaklarına yönelen uluslararası ilginin artık 1994'ten itibaren somutlaşmaya başlamasıyla ilgilidir. Dördüncü zirveden itibaren bildirilere uluslararası diğer iş birliklerinin eklenmeye başlanmasında da bu motivasyonu görmek mümkündür. Bu süreç aslında 1991'den itibaren yapılan görüşmelerin neticesinde 1994 yılında Türkiye ile diğer yabancı ortaklarla Azerbaycan'ın imzaladığı kısaca Asrın Anlaşması olarak bilinen Hazar Denizi'nin Azerbaycan Sektöründeki Azeri ve Çıracık Yatakları ile Güneşli Yatağının Derin Deniz Kısımının Ortak İşlenmesi ve Üretim Paylaşımı Hakkında Anlaşma'nın imzalanmasıyla belirginleşmiştir (Şahin ve Hasanoğlu, 2018: 216). Altıncı zirve bildirisinde bahsedilen 29 Ekim 1998 Ankara Bildirisi, bu gelişmenin neticesinde petrol taşımacılığında Trans Hazar iş birliğine dair Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Gürcistan ve Özbekistan arasında ABD'nin de şahitliğiyle imzalanan ve Kafkasya ve Hazar geçişli boru hatlarının inşasının öneminin ortaya konması ile Hazar-Akdeniz boyutunda BTC boru hattının inşasında net bir kararın verildiğinin ilk kez görülmesi açısından önemlidir (Aslanlı, 2017: 33). Bunun sonucunda 18 Kasım 1999'da Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Gürcistan Arasında Petrolün Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti Ülkeleri Üzerinden Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı Yoluyla Taşınmasına İlişkin Anlaşma imzalanmış ve bölgesel düzeyde enerji ilişkileri açısından önemli bir aşamaya girilmiştir (Çelikipala ve Veliyev, 2015: 6). Aynı tarihte Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan arasında İstanbul Bildirisi imzalanmış, bu metinle Kazakistan herhangi bir boru hattı için taahhüt etmediği petrolünün Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'na verilmesi ile ilgili niyet beyanını ortaya koymuştur. O gün imzalanan ve zirve bildirisinde bahsedilen son metin ise, ABD şahitliğinde, Türkiye, Türkmenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında TCP (Trans Caspian Pipeline) Projesine ilişkin Hükümetlerarası Deklarasyon'dur (DPT, 2001: 36-37).

Sekizinci zirvede ilk kez Hazar kaynaklarının ulaştırılması için bir hedef bölge olarak Avrupa belirtilmiş, dönemin küresel ve bölgesel enerji meseleleriyle daha bütünleşik bir anlayış ortaya koymuştur. 2005 yılı sonunda Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan ilk büyük doğal gaz anlaşmazlığı ve bunun Avrupa Birliği ülkelerine olumsuz etkilerinin yaşandığı bu süreçte, Hazar kaynaklarının çeşitlendirme kapsamında Avrupa piyasalarına ulaştırılması ve özellikle Azerbaycan'la enerji ilişkilerinin geliştirilmesi bir öncelik olarak belirlenmeye

başlanmıştır (Şahin, 2024: 29, 32). Bu gelişmelerin etkisiyle zirve kararına Avrupa enerji güvenliğinin eklenmesi ve bu minvalde bir yaklaşımın ilk kez benimsenmesi açısından önemlidir. Sonraki iki zirvede de Avrupa enerji güvenliğine katkı tekrarlanmıştır.

Başından itibaren tüm zirvelerde özellikle zikredilen petrol ve doğal gaz ile bunların taşıma projelerinin (boru hatları) yanında ilk kez dördüncü zirvede (1996 Taşkent) hidroelektrik ve elektrik nakil hatları gündeme alınmıştır. Hidroelektrik/hidroenerjinin vurgulanması beşinci ve altıncı zirvelerde de görülmekteyken, yedince zirveden itibaren yine sadece petrol ve doğal gaz ele alınmıştır. Ancak onuncu zirvede taraflar arasında ticaret ve ekonomik iş birliğinin genişletilmesi istenen diğer alanların yanında hidroelektrik ve ilk kez alternatif enerji de zirve bildirisinde sayılan konular olmuştur. Küresel olarak enerji güvenliği ve meselelerinin, özellikle Avrupa-Rusya arasındaki dengesi bozulmaya başlayan hidrokarbon ticaretine alternatif olarak hem yeni tedarik piyasaları arayışının hem de yeni ve yenilenebilir enerjiye yönelen yoğun ilginin etkisiyle Türk Devlet Başkanlarının da gündemine girmeye başlamıştır. Üzerinde durulması gereken son bir husus ise, günümüzde enerji konusuyla gittikçe bütünleşen ve iklim politikalarının merkezi girdisi olan çevre meselesidir. Çevre aslında ilk zirveden itibaren tüm zirve bildirilerinde ayrıca ele alınan bir konu olmuştur. Ancak Zirveler Dönemi'nde sadece altıncı zirvede enerjiyle bağlantılı olarak zikredilmiş, bu da hidrokarbon kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılmasında çevre güvenliğinin korunmasının önemi bağlamında sınırlı düzeyde kalmıştır.

1.2. TDT Zirvelerinde Enerji İş Birliği (2011-2020)

Bu kısımda Nahçıvan Antlaşması ve o tarihten 2020 yılına kadar enerji başlığı belirgin şekilde ele alınmış olan zirvelerin ilgili içerikleri ortaya konmaktadır.

Nahçıvan Antlaşması'nın, o zamanki adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin amaç ve görevleri arasında diğer alanların yanında enerjide de etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi sayılmıştır (TDT, 2009: 2). Dolayısıyla kurucu antlaşmadan itibaren enerji iş birliğinin ikili ve çok taraflı gelişimi esas alınmıştır. Ancak 2011 sonrasında enerji belli özel ikili ilişkiler dışında bölgesel düzeyde öne çıkan bir konu olamamıştır. Bu durumun bir nedeni, dönemin fosil kaynaklar üretimi ve ticareti açısından önemli ancak uluslararası anlaşmazlık olarak uzun süredir gündemde bulunan Hazar'ın statüsü sorununun süregelmesidir. Diğer bir neden ise, Türk cumhuriyetlerinin ilişkide bulunduğu Avrupa ve Rusya arasındaki enerji gerginliğinin kendini göstermeye başlamasıdır. 2018 yılında Hazar meselesinin ciddi düzeyde çözümlenmiş olması, Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında gerek Güney Gaz Koridoru gerekse TürkAkım gibi bazı projelerin hayata geçmiş olması ve küresel bir mesele olarak enerji geçişi sürecinin kendini göstermiş olması gibi nedenlerle TDT gündeminde de enerji öne çıkmaya başlamıştır. O yüzden 2018'e kadar enerjinin tüm örgüt zirvelerinde çok detaylı şekilde ele alınmamakla birlikte, örgütlenme öncesi dönemin sonunda benimsenen alternatif enerjinin geliştirilmesi ve iş birliğine yapılan sürekli bir vurgu söz konusudur.

2011 yılında Almatı'da düzenlenen ilk zirvenin bildirisinde ekonomik konular kapsamında diğer alanların yanı sıra su ve enerji ile alternatif enerji konularında iş birliğinin geliştirilmesi niyeti beyan edilmiştir. Uluslararası projeler başlığı altında da Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasındaki rolünün önemi vurgulanarak, stratejik olarak nitelenen Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatlarının bölgesel ve küresel rolü olduğu beyan edilmiştir. Dahası, Hazar limanları ve Türk devletlerinin petrol terminalleri ile Bakü-Tiflis-Ceyhan ulaştırma sistemleri bağlantılarının geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur (TDT, 2011: 3,4). Ancak, 2012 Bışkek, 2013 Gebele ve 2014 Bodrum zirvelerinde enerji konusu kapsama alınmamıştır. 2015 yılındaki beşinci zirve olan Astana Zirvesi Bildirisi'nde ise sadece alternatif enerji alanında iş birliğinin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır (TDT,2015: 2). Örgütlenme öncesinde daha kapsamlı ve hatta Avrupa enerji güvenliği-küresel enerji güvenliğine katkı gibi net ifadeler ile hayata geçen BTC ve BTE gibi

projeleri içeren bir dil bolca kullanılmışken, bu dönemde enerjinin örgüt zirve bildirilerinde hiç dile getirilmemesi ilginçtir. Çünkü bu yıllar TDT üyesi bazı devletlerin de içinde yer aldığı önemli projelerin yarışına sahne olmuş, günümüzde en önemli transit ülke olarak Türkiye'nin baştan sona kat eden, Azerbaycan'dan başlayan ve o günlerde Türkmenistan'ı da kapsaması umut edilen Hazar-Avrupa hattı olan Güney Gaz Koridoru'nun başlangıç yıllarıdır. AB'nin 2008'den itibaren biraz farklı formatta da olsa gündeme aldığı Güney Koridoru, 2012'de önce Nabucco projesinin iptal edilmesiyle kısa süre gündemden düşmüş gözükse de 2011'de Azerbaycan'la imzalanan Güney Gaz Koridoru'nun inşasına yönelik ortak deklarasyon ve 2012'de Türkiye ve Azerbaycan arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin (TANAP) başlatılmasına ilişkin anlaşmayla yeniden önem kazanmıştır (Şahin, 2024: 32-33). Ardından Rusya'nın Kırım'ı işgali bu süreci oldukça tetiklemiştir. Zaten 2006 ve 2009'da Rusya-Ukrayna doğal gaz krizlerinden fazlaca etkilenmiş olan Avrupa'nın Rusya'ya alternatif petrol ve doğal gaz tedarik piyasaları ve rotaları arayışlarına girme ile hidrokarbona alternatif yenilenebilir enerjiye ağırlık verme süreçleri de bu yıllarda belirginleşmeye başlamış, Kırım'ın işgali Avrupa için de bir alarm niteliğinde etki yaratmıştır. Bu yıllar ayrıca Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin de güçlendiği süreci ifade etmektedir. 2010 yılından sonra üst düzey iş birliği aşamasına giren taraflar arasında Akkuyu Nükleer Güç Santrali anlaşması yapılmış, Kırım'ın işgali nedeniyle AB'nin uyguladığı yaptırımlara karşı bir Rus cevabı olarak Güney Akım doğal gaz boru hattı projesi iptal edilmiş ve Türkiye-Rusya arasındaki kimi gerginliklere rağmen 2016 yılında TürkAkım projesi imzalanmıştır (Şahin ve Sevinç Cilasun, 2021: 60-62). Dolayısıyla gerek Rusya gerek Avrupa tarafında ve her ikisi arasında yaşanan ancak Türk cumhuriyetlerinin bu gerginliğin avantajlarından da faydalandığı bu yıllarda zirve bildirilerinde açık bir taraf seçildiği mesajının önüne geçmek için enerji ve hidrokarbonlarla ilgili projelerin kapsama alınmadığını düşünmek mümkündür.

2018 yılından itibaren ise her zirve sonunda yayınlanan bildiride enerji konusu az ya da çok bir şekilde kendine yer bulmuş, öne çıkan boyut ise alternatif/temiz/yenilenebilir ya da yeşil enerji olmuştur. Üç yıl aradan sonra 2018 yılında Çolpan-Ata'da düzenlenen altıncı zirvede yine alternatif enerji iş birliğinin sağlanması gereği üzerinde durularak, bu sefer somut bir girişim şeklinde alternatif enerjiden sorumlu devlet makamları ortak projeler geliştirmek üzere toplantılar düzenlemekle görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Kazakistan'ın alternatif enerji ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik çabaları ile Türkiye'de nükleer santral inşasının başlaması vurgulanmıştır (TDT, 2018: 3, 4). 2019 yılında Bakü'de düzenlenen yedinci zirvenin bildirisi, tekrar yenilenebilir (alternatif) enerji iş birliğinin geliştirilmesinin önemine değinirken, enerji verimliliği hususu da eklenmiştir. Devamında, üye devletlerin enerji arz güvenliği, enerji sektörlerinin liberalleştirilmesi konularında iş birliği yapmaları ve teknik bilgi ve uzmanlık paylaşımında bulunmaları istenmiştir (TDT, 2019: 3). 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle sadece bu temada ve çevrimiçi olarak olağanüstü bir zirve düzenlenmiştir.

Tüm bu zirvelerde, odak noktasının genel olarak alternatif/yenilenebilir enerjinin ve bu alanda iş birliğinin geliştirilmesi ile enerji verimliliğinin oluşturduğu görülmektedir. Tüm dünyada belirginleşen fosil kaynakların payını azaltma meselesi açıkça zirvelerde dile getirilmemekle birlikte, en azından yenilenebilir enerjiye ve verimliliğe vurgu yapılmak suretiyle uluslararası gündemle uyum anlayışı ve bu yönde bir çaba görülebilmektedir. Bu kapsamdaki en geniş düzenleme ise Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinde karşımıza çıkmaktadır.

2. 2040 Vizyon Belgesinde ve Sonrasında Enerji (2021-2023)

2.1. Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nda Enerji

2021 yılında gerçekleştirilen sekizinci zirvede (İstanbul) kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesi, gelecek yirmi yılda TDT bünyesinde üyeler ve gözlemciler arasındaki çeşitli alanlardaki ilişkilerin ne yönde geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu/geliştirilmesi

gerektiğini ortaya koyan bir belgedir. Bir bakıma gelecek yirmi yıl için ön görülen bir rehber şeklinde tasarlanmıştır ve gelecek vizyonu ile örgüt tarafından hazırlanan ilk kapsamlı stratejik belgedir. Bu belgenin içinde enerji, daha önceki belgelerde görülmediği kadar kapsamlı ve çok boyutlu şekilde ele alınmıştır (TDT, 2021c: 5, 11-13):

- İlk kez bu düzeyde bir belgede, üyeler arasında enerji alanında stratejik ortaklık kurulması amacı ifade edilmiştir,
- Üyeler arasında enerji ticaretinin ötesine geçilerek teknoloji tabanlı ve yeşil enerji ağırlıklı bir enerji güvenliği iş birliğine geçilmesi anlayışı ortaya konmuştur,
- Elektrik şebekelerinin entegre edilmesi ve Entegre Türk Enerji Pazarı kurulması yoluyla enerji iş birliğinin kurumsallaştırılması amaçları benimsenmiştir.

Bunların yanı sıra fosil kaynakların ve fosil ürünlerin geliştirilmesi için teknoloji ve yenilikçilik temelli iş birliğinin sağlanması, tüketicilerin ödenebilir, temiz (yeşil) kaynaklara erişiminin sağlanması, yine yeşil enerji için farklı yenilenebilir enerji alanlarına ortak yatırımlar yapılarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, hükümetlerin ve özel sektörün enerji işbirliğinin geliştirilmesi hedefleri de sayılmaktadır. Belgede benimsenen bir diğer husus ise, enerji alanında uluslararası kuruluşlarla yakın iş birliği kurmak ve önceki boru hatları ve Güney Gaz Koridoru bileşenleri gibi stratejik enerji altyapı projelerinin geliştirilmesi yoluyla;

- Küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak,
- Avrupa enerji güvenliğine katkıda bulunmak,
- Üye devletlerin enerji talebini karşılamak,
- Tüm bunlara alternatif güzergah sağlamaktır.

Burada belirtilen bileşenler, iki açıdan önemlidir. Birincisi, Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte Rusya kontrollü geçiş ve çıkış güzergahlarından enerji ihracatını sağlıklı gerçekleştiremeyen ve küresel enerji krizi sürecinde enerjide dışa bağımlı olmaları nedeniyle yüksek fiyat baskısı altında kalabilecek TDT üyelerinin enerji güvenliklerinin sağlanması önceliklendirilmektedir. Ancak ikinci olarak, küresel pazarda, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin öncelikle Avrupa pazarını (enerji güvenliğini) açıkça tercih etmeleri söz konusudur. Bu tercih, henüz Rusya-Ukrayna savaşı başlamadan önce yapılmıştır; bu devletlerin, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın mevcut enerji ticareti ilişkileri düşünüldüğünde Çin pazarına yönelmeyi tercih etmeleri hala bir olasılık olmakla birlikte, aynı zamanda enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların ve arz sıkıntılarının başlamış olduğu bir süreçte bu tercihin yapılmış olması önemlidir. Ayrıca Vizyon belgesinde daha önce yapılmış olan ve bunlar gibi projelerin geliştirilmesinin hedeflendiği stratejik proje örneklerinin hepsinin (Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Güney Gaz Koridoru ve bileşenleri TANAP ve TAP) batıya akış yönünde projeler olması da anlamlıdır.

Belgenin içeriğinde yoğun bir iklim politikası vurgusu olmamakla birlikte, çevre politikası kapsamında küresel iklim politikasının en önemli bileşenleri tekrarlanmıştır. Ayrıca, uluslararası alanda kabul görmüş kalkınma hedeflerine ulaşmada iş birliği ile çevre konusunda sürdürülebilir, yeşil, yenilikçi, akıllı ve kapsayıcı ekonomik büyüme politikaları geliştirme yönünde ekonomik iş birliği, rekabet gücünü korumak için yeşil çözümlere yatırım gibi hedefler de sayılmaktadır. Böylelikle doğrudan olmasa da dolaylı şekilde enerji politikası içeriğiyle bağlantı kurulabileceği anlaşılmaktadır.

2.2. 2021 Sonrası TDT Zirvelerinde Enerji

2040 Vizyon belgesinin kabul edildiği 2021 yılındaki sekizinci zirve temasına da uygun olarak yeşil teknolojiler konusunda iş birliğinin önemini vurgulamış, yenilenebilir enerji başta olmak üzere genel enerji sektöründe iş birliğini artırma çağrısında bulunmuş, üye devletlerin enerji güvenliğinin geliştirilmesi için enerji projelerinin bağlantısallığının gelecekteki enerji altyapı projelerinde göz önünde bulundurulmasının üzerinde durulmuştur. Bu zirvenin gerçekleştirildiği 2021 yılının şubat ayında ilk kez Enerji Bakanlarının

toplanmasına değinilerek, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve düzenlemeleri, piyasa faaliyetleri gibi konularda iş birliğinin gerekliliği tekrar vurgulanarak, özellikle yenilenebilir enerji iş birliği için saha gezileriyle öneriler geliştirilmesi istenmiştir (TDT, 2021a: 4, 5). Rusya-Ukrayna savaşının yaşandığı 2022 yılında Semerkant'ta düzenlenen dokuzuncu zirvede Enerji Bakanlarının zirveden birkaç ay önce gerçekleştirilen ikinci toplantısında kararlaştırdıkları 2023-2027 TDT Enerji İşbirliği Programı ve Eylem Planı'na değinilmekle yetinilmiştir (TDT, 2022: 6).

Son olarak 2023 yılında Astana'da düzenlenen onuncu zirvede ise ekonomik ve sektörel iş birliği kapsamında üye ve gözlemci devlet başkanlarının yapay zeka ve uzay araştırmalarının yanında yenilenebilir enerjide araştırma, geliştirme ve girişimciliği artırmak amacıyla inovasyon ve teknoloji parklarının kurulması teşviki dile getirilmiştir. Yine Enerji Bakanları'nın üçüncü toplantı kararlarına destek verildiği ifade edilmiştir. Bu zirvede öne çıkan husus ise şudur: Yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanında işbirliğinin geliştirilmesi de dahil olmak üzere enerji alanında üyeler arasında bir stratejik ortaklık ifadesi kullanılmıştır (TDT, 2023: 12, 13, 23). Bu tercih, enerjinin önümüzdeki dönemde daha öne çıkacak bir konu olarak kurgulandığının işareti olarak görülmelidir. Son zirvede konunun dilinin stratejik ortaklık şeklinde tercih edilmesinin en önemi nedeni Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nun da bu yönelimi tercih etmesinin yanında, son üç yılda daha önce ifade edilen uluslararası gelişmelerin Türk devletlerinin enerjisine etkilerinin kendini göstermesi ve nihayetinde örgütsel düzeyde atılan adımlardır.

2.3. Enerji İş Birliğinde Örgütsel Adımlar

Her ne kadar 2011 yılından itibaren enerji TDT gündeminde yer alsa da örgüt düzeyinde teknik bir iş birliği sahası olarak kurgulanarak hayata geçirilmesi daha sonra mümkün olmuştur (Tablo 1). 2015 yılındaki Zirve'de alınan karar doğrultusunda alternatif enerji konusunda atılan bir adım 2016 yılında İstanbul'da düzenlenen alternatif enerji iş birliği konusunda uzman grubu toplantısıdır. Bu toplantının en önemli çıktısı bir Türk Devletleri Teşkilatı Üye Devletlerinin Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Alanındaki Çabalarının Düzenlenmesine İlişkin İşbirliği Protokolü imzalanması konusunun değerlendirilmesi olmuştur. Ancak asıl kapsamlı üst düzey kurumsal gündem 2021 yılından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Önce çalışma gruplarıyla gündemi derlenen Enerjiden Sorumlu Bakanlar Toplantılarının ilki 2021'de Covid-19 sürecinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Ardından 2022 yılında Almatı'da ve 2023 yılında Budapeşte'de bakanlar toplanmıştır.

Tablo 1: TDT Bünyesinde Enerji İş Birliğinde Örgütsel Adımlar

Tarih	Gelişmeler
22 Nisan 2016	Alternatif enerji işbirliği konusunda uzman grubu toplantısı (İstanbul) - Türk Devletleri Teşkilatı Üye Devletlerinin Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Alanındaki Çabalarının Düzenlenmesine İlişkin İşbirliği Protokolü imzalanması konusunun değerlendirilmesi
23 Şubat 2021	1. Enerji İş Birliği Çalışma Grubu Toplantısı (Çevrimiçi)
24 Şubat 2021	1. Enerjiden Sorumlu Bakanlar Toplantısı (Çevrimiçi)
27 Eylül 2022	2. Enerji İş Birliği Çalışma Grubu Toplantısı (Almatı)
28 Eylül 2022	2. Enerjiden Sorumlu Bakanlar Toplantısı (Almatı) - TDT Daimi Enerji Komitesi kurulması önerisi - 2023-27 Enerji İş Birliği Programı ve Eylem Planı'nın kabul edilmesi - TDT Enerji Koordinasyon Komitesi kurulması hususunda anlaşma

29 Mart 2023	3. Enerji İş Birliği Çalışma Grubu Toplantısı (Budapeşte)
30 Mart 2023	3. Enerjiden Sorumlu Bakanlar Toplantısı (Budapeşte) - TDT Enerji Koordinasyon Komitesi (Enerji bakan yardımcıları) kurulma işlemlerinin tamamlanmasında görüş birliği - TDT Sekreteryası ve UYEA arasında Mutabakat Zaptı imzalanmasına destek

(Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 143-147; TDT, 2021b, 2024'ten yazar tarafından derlenmiştir)

Enerjiden sorumlu bakanların her üç toplantısının öncesinde, katılımcı üye ve gözlemci ülkelerden enerji uzmanlarının, kamu kuruluşlarının ve ilgili devlet temsilcilerinin katılarak bilgi, deneyim paylaşımı yaptıkları ve enerji alanındaki öncelikli ihtiyaçlara yönelik tespitleriyle toplanacak bakanlar toplantısının gündemine katkıda bulundukları bir Enerji İş Birliği Çalışma Grubu Toplantısı düzenlenmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Türkiye, Özbekistan ve Macaristan'ın enerjiden sorumlu bakanlarının ve Türk Konseyi Genel Sekreteri'nin katılımıyla düzenlenen üç toplantıda da benzer bir işleyiş planı görülmektedir. Ev sahibi ülkenin moderatörlüğünde gerçekleşen bu toplantılarda Genel Sekreter Teşkilatın enerji alanındaki konumunu ve önceliklerini, zirvelerde alınan kararları ve ilanılarıyla birlikte 2040 Vizyon belgesindeki hedefleri, üye ve gözlemci ülkelerin taahhütlerini yerine getirmelerinin önemini hatırlatmıştır. Enerjiden sorumlu bakanlar ise tek tek ülkelerinin enerjiyle bağlantılı durumlarını ortaya koymuş, yatırımları ve gelişmeleri aktarmış ve iyi uygulamalara dair bilgi paylaşımı gerçekleştirmişlerdir. Genellikle bu yapıda akışı gerçekleşen tüm toplantılarda çalışma gruplarının da belirlediği gündeme bağlı kalınarak, her toplantı sonunda kararlar alınmıştır.

2021'de sekizinci TDT zirvesinden birkaç ay önce Azerbaycan Enerji Bakanlığı moderatörlüğünde çevrimiçi olarak yapılan ilk toplantının sonucunda genel olarak enerji alanında iş birliği için öncelikler ve hedefler belirlenmiştir (TDT, 2021d). Görüş birliğiyle sonuçlanan konular şu şekilde özetlenebilir: Örgüt bünyesinde enerji alanındaki etkinliğin de diğer alanlardaki gibi artırılması gereği, enerji yollarının çeşitlendirilmesi, yenilenebilir kaynaklardan yerel enerji üretiminin artırılması ve bu hususta bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapılması, yeni enerji projelerinin hazırlanması ve yabancı yatırımların bölgeye çekilmesi için örgüt çatısı altında yeni mekanizmaların oluşturulması, tüm paydaşların aktif olarak enerji alanında iş birliğine katılması.

2022 yılında Almatı'da düzenlenen ikinci Enerji Bakanları toplantısının gündeminde doğal olarak merkezi 2040 Vizyonu'nun enerji hedefleri oluşturmuştur (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 144-145). Enerji çeşitlendirmesi ile yenilenebilir ve akıllı enerji alanında ortaklık üzerinde durulan toplantıda, Türk dünyasının kendi içinde olduğu gibi bölgenin ötesinde de geleceğe dair enerji iş birliğini derinleştirme amaçlı mekanizmaların oluşturulması, ortak projelerin gerçekleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca o güne kadar Teşkilat bünyesinde enerji alanında ortaklığı kurumsallaştırma yolunda önerilen en somut yapılar ortaya konmuştur. Bunlardan birincisi TDT Daimi Enerji Komitesi kurulması önerisidir. Bu komitenin temel işlevi yeni enerji rotalarıyla ilgili projelerin uygulanması olarak belirlenmiştir. İkinci somut adım, 2023-27 Enerji İş Birliği Programı ve Eylem Planı'nın kabul edilmesidir. Bunların içeriği ise temelde enerjiyle ilgili çeşitli konularda bilgi ve fikir alışverişi formundadır (enerji sektöründeki mevzuat ve ulusal programlar, yenilenebilir ve alternatif enerji kaynakları, fosil yakıt enerjisi, nükleer enerji, enerji verimliliği, yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması, kapasite geliştirme programları, uluslararası alanda iş birliğinin artırılması görevleri gibi). Üçüncü olarak ise TDT Enerji Koordinasyon Komitesi kurulması hususunda anlaşma sağlanmıştır. Bu komitenin asli işlevinin beş yıllık enerji iş birliği programının uygulanması sorumluluğu olduğu belirlenmiştir.

Günümüze kadar yapılmış olan son ve üçüncü Enerji Bakanları toplantısı 2023'te gözlemci üye Macaristan'da yapılmıştır ve önceki toplantıda yapılan örgüt düzeyinde

kurumsal önerilere bu sefer kimi üyeleri kapsayan ancak bölge dışı paydaşları da gündeme getirecek ortak projeler de eklenmiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 145-146). Toplantının gündeminde daha önce kabul edilen 2023-27 Enerji İş Birliği Programı ve Eylem Planı'nın uygulanmasının önemi, stratejik enerji girişimleri olarak BTC ve Güney Gaz Koridoru (TANAP ve TAP) yer almıştır. Ayrıca Orta Asya ülkelerine elektrik sağlamak için Kırgızistan'ın en büyük hidroelektrik santrali olacak Kambarata HES-1'in inşası ve Karadeniz altından döşenecek deniz altı güç kablosu inşasıyla Azerbaycan'dan Macaristan'a ulaşması öngörülen (Gürcistan ve Romanya geçişiyle) yenilenebilir enerji iletim koridoru oluşturulması için yapılan anlaşma üzerinde de durulmuştur. Toplantının sonucunda Enerji bakan yardımcılarının oluşacak TDT Enerji Koordinasyon Komitesi'nin kurulma işlemlerinin tamamlanmasında da görüş birliğine varılmıştır. TDT'nin uluslararası iş birliklerini güçlendirmesi ve 2040 hedeflerine ulaşmada önemli bir paydaş kazanması bağlamında önemli bir adım olacak Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı ile ortaklık için bir mutabakat zaptı imzalanması yönündeki çabaların da desteklendiği teyit edilmiştir.

3. 2040 Vizyonu'na İlerlemede Fırsatlar ve Gelişmeler

Hazar Denizi sorununun hukuki temelde büyük oranda çözümlenmesi sonrasında bölge ülkeleri arasında temelde enerji ilişkilerinin gelişmeye başladığı gözlenmektedir. Azerbaycan ve Türkmenistan arasında uzun yıllar diplomatik sorunlar doğuran Hazar Denizi'ndeki petrol yatağının Dostluk adı verilerek ortak işletilmesi için 2021 yılı ocak ayında anlaşma imzalanması (Rehimov ve Varan, 2021), Türkmenistan'ın enerji politikasını dışa açma konusunda ciddi bir adım olarak görülmelidir. Keza daimi tarafsız ve uluslararası ilişkilerde içe kapalı bir duruşa sahip olan Türkmenistan'ın aynı yıl TDT'ye gözlemci olarak katılması da önemli bir aşamadır. Yine 2021'de Türkmenistan ile Kırgızistan arasında elektrik ihracatı anlaşması yapılmış, Kırgızistan'a 501 milyon 900 KWh elektrik ihraç etmesi kararlaştırılmıştır (TRT Haber, 2021).

Rusya-Ukrayna savaşıyla iyiden iyiye artan Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamada Rus hidrokarbonlarından çıkış stratejisinin de öne çıktığı bu dönem, aslında bir yandan TDT bünyesindeki devletler arasında enerji iş birliklerinin güçlenip çeşitlenmesine diğer yandan da yukarıda görülen öneriler ve kararlar örneklerindeki gibi örgütsel düzeyde en azından yola çıkılmasına bir fırsat yaratmıştır. Son toplantının AB üyesi Macaristan'da yapılması bu açıdan da anlamlıdır. Çünkü Rusya, Avrupa'nın uyguladığı enerji yaptırımları nedeniyle ticaret hattında bulunan Türk devletlerine savaşın ilk aylarından itibaren bazı zorluklar yaratmıştır. Örneğin, petrolünün büyük bölümü batı pazarlarına Hazar Boru Hattı sistemi üzerinden çıkan Kazakistan, Rusya tarafında Temmuz 2022'de Kazak petrolünün akışını engelleyen operasyon durdurma kararından sonra, Hazar Denizi altından yeni bir boru hattının inşa edilmesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı yoluyla Akdeniz limanlarından pazarlara erişilmesi gibi alternatifleri değerlendirmeye almıştır (The Moscow Times, 2022). Azerbaycan ve Kazakistan enerji şirketlerinin arasında petrol ve doğal gazın ortak geliştirilmesi ve taşınması konusunda iş birliği görüşmeleri de gündeme gelmiştir (The Astana Times, 2022).

Türkiye savaşla birlikte enerji alanında özellikle batı rotasına enerji akışında ticaret merkezi ve geçiş ülkesi konumuyla gündeme gelmektedir. Türkiye'nin uluslararası enerji stratejisinin de bir unsuru olan enerjide bölgesel bir ticaret merkezi olma hedefi, gerek diğer Türk cumhuriyetleri ve hatta Rusya tarafından savaş sürecinde, Türkiye'nin enerji ürünlerinin batıya taşınmasındaki rolüne ilişkin önerilerin artmasıyla örtüşmektedir. Örneğin Rusya, Türkiye'de bir doğal gaz merkezi kurmak ve böylece Avrupa'ya Rus doğalgazını da satmak önerisinde bulunmuştur (TRT Haber, 2022). Bu tür öneriler savaş sürecinde birer diplomatik ya da siyasi mesaj olma potansiyelini taşısa da diğer Türk cumhuriyetlerinin de enerji akışında Türkiye üzerinde durmaya başlamaları, bu önerilerin Avrupalı alıcı devletlerin de gündemine gelmesi olasılığını ortadan kaldırmamaktadır.

Azerbaycan-Macaristan hattında yenilenebilir enerji iletim koridoru projesinin de bu uygun konjonktürde başlatılmış olması anlamlıdır. Azerbaycan, Gürcistan, Romanya ve Macaristan arasında Aralık 2022’de yapılan yeşil enerjinin geliştirilmesi ve iletimi hakkındaki bu anlaşma, Hazar-Karadeniz-Avrupa Birliği Yeşil Enerji Koridoru’nun önemli bir adımı olarak görülmektedir. Bu anlaşmanın yanında Azerbaycan’dan Avrupa’ya Türkiye üzerinden yeşil enerji (hidrojen) ticaretinin de yapılabilmesinin hedefler arasında olduğu bilinmektedir. Bir yandan yeşil enerjide gelişim hatları takip edilirken, diğer yandan mevcut hidrokarbon ticaretinin de artması Türk devletleri açısından önemlidir. Bu kapsamda AB ile Azerbaycan arasında Haziran 2022’de enerji alanında stratejik ortaklığa ilişkin yeni bir mutabakat zaptı imzalanmış, Güney Gaz Koridoru’ndan Avrupa’ya akan Azerbaycan doğal gazının miktarının 2027’ye kadar aşamalı olarak artırılması konusunda anlaşılmıştır (Sahin, 2024: 38-39).

Sonuç

Görüldüğü üzere TDT gündeminde başta yenilenebilir enerji olmak üzere, özellikle son yıllardaki zirvelerde enerji iş birliğinin önemine vurgu yapılmış, ancak teşkilat bünyesinde bakanlık düzeyinde somut iş birliği başlatma adımlarına ancak 2021 yılında 2040 Vizyon belgesi doğrultusunda girişilmiştir. Türk devletleri arasında, ikili düzeyde önceki yıllarda geliştirilmiş olan enerji projeleri ve ilişkileri ötesinde (örneğin Türkiye-Azerbaycan arasında BTC ve BTE boru hatları, ikili enerji ticaretleri), çok taraflı ve örgütsel olarak somut bir yatırım projesine girişilememiştir. Ancak son yıllarda artan vurgu, önümüzdeki yıllarda böyle girişimlerin söz konusu olabileceğinin sinyallerini vermektedir.

Gerek Türk devletleri arasındaki iş birliği anlayışının kolektif olarak ortaya konmasında gerekse enerjinin bakanlıklar arası bir faaliyet alanı olarak son üç yıldır TDT gündemine alınmasında, önce Covid-19 sonrası ekonomik toparlanma sürecinde baş göstermeye başlayan ancak Rusya-Ukrayna savaşıyla bölgesel etkileri daha ağırlaşmaya başlayan enerji krizinin önemli bir etken olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya’nın bölge ülkelerinin ihracatını sekteye uğratmaya yönelik girişimleri, bu devletlerin daha birlikte hareket etme sahasının açılmasında da etkili olmuştur. Açıkçası bu krizler TDT bünyesinde enerji bütünleşmesinin yola çıkması için bir fırsat doğurmuştur.

Türk devletleri sahasında son dönemde geliştirilmeye girişilen enerji iş birliği iki hatta ilerleme yönelimindedir. Kısa vadede fosil kaynaklar üzerinden enerji güvenliğinin sağlanması önceliklenmişken, orta ve uzun vadede bu güvenliğin sağlanması için, TDT bünyesinde de sıklıkla vurgulanan yeni ve yenilenebilir enerji-yeşil enerji alanında da iş birliğinin somutlaşması, bölgesel düzeyde çok taraflı projelerle hayata geçirilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim politikasını da yavaş yavaş gündemine alan TDT, uluslararası gelişmeleri üçüncü taraflarla daha yakın bir iş birliği içinde takip etme ve ilişkileri geliştirme ihtiyacının artacağı bir alana dahil olma profilindedir. Enerji iş birliğinin geç kalınmış bir alan olarak belirmesi, diğer yandan işin başındayken iklim politikası bünyesinde bu iş birliğinin yapılandırılması ve kurumsallaştırılması şansını da beraberinde getirebilir. Ancak strateji belgeleri, zirve bildirileri ya da toplantı kararları her ne kadar vizyoner olsa da önemli olan 2040 için hedeflenen enerjide stratejik ortaklık kurulması düzeyine gelinebilmesi için üye ve gözlemci devletlerin TDT Sekreteryaasının rehberliğinde alınan kararları hayata geçirmeleri ve uygulamaları gereklidir. Devletlerin çabalarının yanında TDT bünyesinde daimi enerji birimlerinin, yüksek bütçeyle hareket edebilecek bir örgüt mevzuatı güvencesiyle kurulması ve faaliyete geçirilmesi gereklidir. Entegre bir pazarın kurulabilmesi, enerji sistemleri birbirinden oldukça farklı olan devletler için oldukça zorlu bir yol olacaktır. Ancak iklim politikalarıyla bütünleşmiş yenilenebilir/temiz/ yeşil enerji tüm üye ve gözlemci ülkeler için birlikte hareket etmeye başlanacak en uygun saha olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslanlı, Araz (2017), “Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi”, *bilig*, S: 83, s. 27-51.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2023), *21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı*, İstanbul, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Çelikpala, Mitat ve Veliyev Cavid (2015), “Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği”, *Policiy Brief*, N: 3, İstanbul, Center for International and European Studies.
- DPT (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu Raporu Boru Hattı Ulaştırması Alt Komisyonu Raporu*, Ankara, Erişim: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Ulastirma-OIK-Raporu-Boru-Hatti-Ulastirmasi-Alt-Komisyon-Raporu.pdf> 16.03.2024.
- Rehimov, Ruslan ve Gökhan Varan (2021), “Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar'daki 'Dostluk' Petrol Yatağının Ortak İşletilmesi Konusunda Anlaştı”, Anadolu Ajansı, 21.01.2021, Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazardaki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146> 21.03.2024.
- Sahin, Cigdem (2024), “An Evolving Energy Partnership: The European Union and Azerbaijan”, *Eurasian Research Journal*, V: 6, N: 1, s. 25-49.
- Şahin, Çiğdem ve Sevinç Cilasun, Seda (2021), “Türkiye-Rusya İlişkilerinde İş Birliği Alanı Olarak Enerji”, *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya V*, Ed. Osman Köse, Ankara, Berikan Yayınevi, s. 55-78.
- Şahin, Çiğdem ve Hasanoğlu, Murteza (2018), “Azerbaycan'ın Enerji Görünümü ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) Faaliyetleri”, *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı (11-13 Ekim 2018)*, Cilt III, Almatı, Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi Yayınları, s. 214-224.
- TDT (2009), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf 23.12.2023.
- TDT (2011), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 1. Zirvesi Bildirisi (Almatı, 21 Ekim 2011)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2015), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Beşinci Zirve Bildirisi (Astana, Kazakistan)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/fifth-zirve-bildirisi-12-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2018), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Altıncı Zirve Toplantısı Bildirisi (Çolpan-Ata, Kırgızistan)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/6-zirve-bildirisi-13-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2019), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Yedinci Zirve Bildirisi (Bakü, Azerbaycan)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2021a), “Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi (İstanbul, Türkiye)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2021b), “Türk Konseyi Uzmanları Enerji Konulu İlk Toplantısını Online Gerçekleştirdi”, 23.02.2021, Erişim: https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-konseyi-uzmanlari-enerji-konulu-ilk-toplantisini-online-gerceklestirdi_2190 14.02.2024.

- TDT (2021c), “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, Erişim: <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> 23.12.2023.
- TDT (2021d), “Türk Konseyi Enerji Bakanları, Birinci Bakanlar Toplantısında İşbirliği İçin Öncelikleri ve Hedefleri Belirledi”, 24.02.2021, Erişim: https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-konseyi-enerji-bakanlari-birinci-bakanlar-toplantisinda-isbirligi-icin-ocelikleri-ve-hedefleri-belirledi_2192 14.02.2024.
- TDT (2022), “Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/9-zirve-bildirisi-16-tr.pdf 23.12.2023.
- TDT (2023), “Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi (Astana, Kazakistan)”, Erişim: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf_23.12.2023.
- TDT (2024), “İşbirliği Alanları- 11. Enerji İşbirliği”, Erişim: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari#11-enerji-isbirligi> 14.02.2024.
- The Astana Times (2022), “KazMunayGas Chairman Meets with Azerbaijan’s SOCAR President, Visits Batumi Oil Terminal”, 18 August 2022, Erişim: <https://astanatimes.com/2022/08/kazmunaygas-chairman-meets-with-azerbaijans-socar-president-visits-batumi-oil-terminal/> 14.02.2024.
- The Moscow Times (2022), “Russian Court Suspends Kazakh Oil Pipeline's Operations”, 6 July 2022, Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2022/07/06/russian-court-suspends-kazakh-oil-pipelines-operations-a78221> 14.02.2024.
- TRT Haber (2021), “Kırgızistan Türkmenistan'dan Elektrik Satın Alacak”, 11.08.2021, Erişim: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistan-turkmenistandan-elektrik-satin-alacak-601325.html> 24.11.2023.
- TRT Haber (2022), “Putin: Türkiye'de Hızlıca Bir Gaz Merkezi Kurabiliriz”, 1.11.2022, Erişim: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/putin-turkiyede-hizlica-bir-gaz-merkezi-kurabiliriz-720231.html> 24.11.2023.
- Türk Konseyi (2015). “Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirve Bildirileri”, Erişim: <http://www.turkkon.org/tr-TR/1992-2010-zirveler-sureci/4/911> 5.9.2015.